

Obraz piñete

Z P O L S K É H O T I S K U

György Konrad

SEN O STŘEDNÍ EVROPĚ

V poslední době často hovoříme a píšeme o úklidu našeho "společného evropského domu". Tento "dům" nemůže existovat bez střední Evropy. Nás Poláky tato tematika samozřejmě velice zajímá. V POLITYCE jsme to projevili články A. Krzemińského "Pavučina uprostřed Evropy" /č. 1/1987/ a "Ne na dotek, ale na záložku" /č. 37/1988/. O střední Evropě diskutují Rusové, Němci, Rakušané. Zvláštní dynamiku dostala tato diskuse v Maďarsku. Částečně jsme tuto diskusi ukázali v článku "Maďarsko. Svaté poblouznění" /č. 31/1987/. Dnes uvádíme názory maďarského spisovatele a eseisty Györgye Konrada, vedle Milana Kundery jednoho z hlavních iniciátorů diskuse o střední Evropě. Tento text přejímáme z měsíčníku "Mozgó Világ" /Svět v pohybu/ ze srpna t.r. Je to jeden ze dvou textů, jimiž Konrad "debutoval" v oficiálním tisku. Vybrali jsme pasáže z většího celku, ale snažili jsme se zachovat všechny základní téze autora, jež se týkají problému uvedeného v nadpise. Domníváme se, že níže uvedený text může být zajímavý pro polského čtenáře, přestože je v něm poměrně málo přímých polských souvislostí.

Masové kultury jsou nacionalistické. Středoevropský sen není jevem masové kultury, ale je spíše romantický a buřičský.

Již pojem střední Evropa je metaforou a zpochybňuje hranice bloků. Existuje východní a západní střední Evropa. Jejich jednota je hlubším historickým jevem, kdežto rozdílnost spíše povrchový. Střední Evropa nadále existuje jako problém. Tisícileté problémy si nezvykle mizet beze stopy.

Čím lépe se navzájem poznáváme, se svými sousedy, tím více jsme středoevropani. Ani ne tak narození, jako vědomostmi. Kdo nechce poznat sousedy, ten kulturně slábne. Obyčejně jsme pro poučení jezdili daleko. Naše pozornost nás vzájemně přeskačovala, neboť jsme věřili, že nejsme vyvinutí. Cítili jsme, že někdo takový jako my nemůže být zajímavý. Čím déle od sebe odsuneme pocit, že jsme nižší, tím více se navzájem překvapíme. Dnes se ještě před sebou trochu stydíme, jako chudí příbuzní. Pokud se vzájemně neobjevíme, zůstaneme provinčními.

Všichni, více či méně, pocházíme ze středoevropského smíšení krve. Silní jsme byli tehdy, kdy jsme uzavírali příměří a jezdili jsme k sobě navzájem čerpat vědomosti. Náš středoevropský charakter ukazují analogie i rozdíly v životním způsobu, které jsou obsaženy v našich kulturách.

Děti malých a středních národů - je nás snad sto, dvě stě miliónů - Středoevropanů. Těch, kdo se za ně považují, je již mnoho. Doznívám se, že je pravděpodobné, že takové označení se stane módní.

Do střední Evropy patří také německý národ, který se mnohokrát marně pokoušel podříditi si sousední národnosti, přičemž byl zároveň chronicky nemocný nedostatkem centralizované moci /vlády/. Výsledkem této mnie velikosti Německé říše je to, že dnes střední Evropa neexistuje a kontakty mezi našimi národy jsou snad na nižší úrovni než před staletími.

V našich končinách je homogenní národní stát výjimkou, a tudíž jej nelze napodobit jako normu. Do naší heterogeninní skutečnosti se nehodí homogenní pojmy a formy. Nejsme jednojazyční, vedle nás existuje mnoho různých hodnotových systémů a způsobů myšlení.

Koncepce středoevropské znamená rozvinutou diferenciaci složek a plné uvědomění si této rozdílnosti. Často v našich politických diskusích označujeme jako paradigma správného soužití různých národností Švýcarsko. Podobný význam má i transylvanismus, čímž chápeme Sedmihradsko, malé Švýcarsko 17. století, jehož nezávislost spočívala v tom, že národy obývající toto území i různé náboženské skupiny se snažily spolu se dohodnout.

x x x

Ten národ mezi námi bude nejvíce integrální, nejstředoevropštější, který učiní nejvíce pro důstojnost svou a svých sousedů, pro přátelství. Dobrymi přáteli můžeme být jen tehdy, když vztahy podřizovanosti budou nahrazeny vztahy rovných národů a osob. Můžeme být dobrými přáteli jen tehdy, když ve jménu tisíciletého přátelství dokážeme zapomenout na vzájemné křivdy trvající půl století. Přáteli můžeme se stát jen tehdy, nebudeme-li uznávat menšiny za překážku jednoty a nebudeme se snažit

je zašleňovat.

x x x

Protože střední Evropa je naší obsesí, představuje něco jako literární dílo: jeho originalita závisí na síle naší představivosti. Můžeme v ní vyznačit naše civilizační zvyky. Podmínkou příslušnosti do klubu je vzájemný respekt, vyplývající ze vzájemného zájmu. Ve střední Evropě neexistují národy panující a národy sloužící. Neexistují okupanti a okupovaní. Jsme zde, v podunají na dlouho trvající garden party. Obcházejme se sklenkou v ruce, poznejme se, přiřukujme si skleničkami a uvědomujme si, že je to klam, jenž se týká toho, co neexistuje, a co přesevšecho přece jenom je - společnou existencí rozpáleného těla.

Nesjednocujme teď naše armády, valuty, území, dědy, trhy a znaky, ale sjednocujme naše poesie, aby se spolu setkaly. Existuje středoevropská literatura? A pokud ano, pak jaké je? Víme, že existuje středoevropská literatura v německém jazyce: psali ji Rakušané, Němci, Slezané, Židé. Ale jak vypadají vedle sebe díla psaná v jiných jazycích podunajských zemí a to, co je v nich nejhodnotnější? Musíme porovnat naše vědomí a nikoliv stereotypy.

x x x

Možná, že 19. a 20. století je pouze intermezem v těchto mnohem delších dějinách, během nichž národy střední Evropy se pokoušely žít společně v rámci různých států. Možná, že 21. století bude nutno sáhnout do pluralistického vědomí jednoty společenství, jaké zde existovala než ji zdiskriminovaly jazykové nacionalismy. V tomto společenství se budou národy domáhat nové středoevropské integrace na demokratických základech a na základě suverenity národů.

Politická integrace je dnes ještě vzdálenou mlhavou představou. Aby vznikla, je nutný nový evropský mírový řád, nové mezinárodní politické dorozumění velkých mocností, které udělá konec studené válce a mírovými prostředky zlikviduje rozdělení Evropy. Dnes ještě nevidíme na obzoru reálné šance realizace této utopie. Nyní je tato idea ještě elitní představou, vymyšlenou koncepcí a svou přesvědčivou silou nezasahuje nejen mocné

tohoto světa, ale ani středoevropské národy.

Středoevropský je ten, kdo chtěje být sám sebou nepovažuje za svou duchovní povinnost udržování vojenského rozdělení našeho kontinentu a toho, že východní část střední Evropy z geopolitického hlediska se stala součástí Východu, přesunula se do východní Evropy. Víme ze zkušenosti, že nedokážeme přetřhnout omezení naší nezávislosti jako národy, ale jednotlivci mohou být více nezávislí než celek.

To, jak žijeme spolu s našimi geopolitickými podmínkami, je naší moudrostí i nemocí. Být středoevropským znamená rovněž určité znalosti o sobě, které vyplývají z historie a kontextů, vzájemné znalosti. Představujeme takové předsevzetí, do něhož vkládáme sami sebe. Při tvoření koncepce střední Evropy nemohu si snadno představit intelektuálnější změnu.

Ten je středoevropský, kdo nechce považovat vlastní zem za pásmo vlivu kteréhokoliv velkého národa. Ten je středoevropský, kdo chce patřit k volnému sdružení menších sousedních národů žijících pomíchaně mezi sebou v Podunají. Místo sdružení střední Evropy leží přímo pod sluncem. Jestli nás rozum zůstane věznem národně-státní mentality, jestli nebudeme vidět za naše národně-státní hranice, pak zůstane to, co je, ta prozatímnost, která se může prodlužovat.

x x x

Vídeň je nejvýchodnější bránou Západu. Budapešť je nejzápadnější bránou Východu. Když se podíváme na mapu, v Evropě neexistují dvě jiná hlavní města, která by ležela tak blízko od sebe. Snad ještě jen Praha leží tak blízko Vídně a Bělehrad Budapešti. A přece blízko jsou ještě Krakov a Kološvár /Cluj/, Zagreb a Bratislava, celé množství měst - hvězd, které představovaly a ještě mohou představovat infrastrukturu faktické sítě kontaktů střední Evropy. Skutečnými nositeli vědomí střední Evropy nejsou nyní státy, ale města.

Počítá se to, zda velká a větší města a lidé, kteří je řídí, mají vlastní strategii. Počítá se to, zda Budapešť a Vídeň se chtějí přátelit. Jestliže Budapešť chce být jen městem maďarským, když Vídeň chce být výhradně rakouské, pak se oběma městům stane to, že budou provinční.

Strukturalismus a surrealismus, marxismus i psychoanalýza, impresionismus a kubismus, to jsou jevy, které nemají žádnou souvislost s národním společenstvím.

x x x

Střední Evropa vzhledem ke geopolitické realitě východní a západní Evropy existuje pouze jako kulturněpolitická anti-hypotéza. Protože střední Evropa de facto neexistuje, proto středoevropské hledisko je meziblokové. Být středoevropským neznamená občanství, ale světový názor.

Být středoevropským znamená cítit propořce při uvažování konfliktů i antagonismů, znamená estetickou citlivost k tomu, co je komplikované, polyglotismus názorů. Chápat smrtelného nepřítele - to je strategie pochopení. Existuje středoevropské Tao. Kolem něho tajemné spojení vkusu, analogická antropologie kultury, podobné chápání lásky a smrti, ba dokonce i manželství a pohřbu, poukazy na společný slovník, jakým je schopnost dorozumět se pomocí několika slov.

Být středoevropským znamená, že u druhých ocením uměleckou mnohobarevnost. Je to světový názor lidí, kteří s taktem přijímají vzájemnou originalitu v podstatných otázkách.

Nejen tolerance, ale také zájem; nejen takt, ale rovněž solidarita; nejen konkurence, ale také vášeň. Kdybychom ukázali tento středoevropský světový názor, podařilo by se nám říci něco takového, co by zaujalo nejen nás, ale čeho by si všimli i ti, kteří bydlí dále na západ či na východ od nás.

Budapeštské Tao, to je strategie dialektického středu: utopie, za níž stojí historická zkušenost a pocit vlastní hodnoty. Jsme jeden na druhém závislí. Série dat označujících porážky zaznamaná znamená, že si sami neporaďíme. Každý z národů se odrazil, ale skok se nepodařil.

Středoevropské rodiny mají svou bouřlivou historii, v níž rodinné katastrofy i katastrofy celé země jsou spolu svázány. Zdejší historie, to není jen knižní znalost, ale vnitřní imperativ jednání, potvrzená tradice, nejčastěji neuvědomělá norma a zároveň parabola našeho nynějšího chování.

x x x

Můj milý, už je čas, aby sis všiml realit, Pekl mi jeden z amerických přátel. Existují dvě civilizace: jedna se skládá z nás Američanů a našich spojenců, druhá z Rusů a jejich spojenců.

To území, které jsme pro zjednodušení nazvali Západem, a tedy severní Amerika, západní Evropa a mnoho zemí kolem Tichého oceánu od Japonska po Nový Zéland, přijalo liberální demokracii, vede v technologické soutěži a vytvořilo trh, jenž je ve své podstatě kapitalistickým světovým trhem.

Vyplývá z toho, že západní Evropa patří sem a ne k vám. Podívej se na mládež ze západní Evropy. Jaké sledují filmy, jakou poslouchají hudbu, na co šetří a za co vydávají peníze.

Nežijí v evropské kultuře, ale v atlantické. Existuje kultura atlantická, evropská kultura není.

Vy z východní Evropy, kteří se rádi nazýváte středoevropany /což naši lidé nechápou/, se vyhýbáte jasným formulacím. Musím konstatovat: moc je moc, velmoc je velmoc, blok je blok, a tak to také bude nadále.

V tom velkém oběhu budete pomínuti, protože jste částí jiného bloku. Ani z hlediska hospodářského, ani kulturního, ani turistického nejste pro nás zvláště zajímaví. Kontakty s vámi jsou komplikované. Logika vašich úřadů je jiná než naše, všechno u vás je příliš pomalé a neurčité.

Žijete v konzervativní kultuře, pod kuratelou vašich šarlivých států, většinou loajálně, potěšující se přitom drobkem disidentství. Ten, kdo se tam nechází, skutečně patří pouze tam, nachází příjemnost v potížích, což snad má určitou intimní krásu ... Mezi sebou jste loajální i opoziční, sami to říkáte.

Od vás, intelligence, často slyšíme, že se lišíte od států. Ale nás tato prohlášení nepřesvědčují.

Všechno posuzujete podle zásady je dovoleno - není dovoleno, což je poněkud anachronické. U nás nelze vzbudit velký zájem takovými problémy jako dovoleno nebo nedovoleno. Zajímavější problém je to, čím je možno vzbudit ten velký zájem.

Proč by to mělo být zastaralou romantickou věcí, uznávat za prozatímní výtvar strážní věže na státních hranicích mezi

nými. Již od dětských let jsem cítil ohromnou nesmyslnost, když jsem překračoval hranice. Jak to může být, že první osoba množného čísla znamená něco úplně jiného ve dvou sousedních vesnicích po obou stranách hranice?

... Neztotožňuji se s tragickým nebo sarkastickým pesimismem, týkajícím se střední Evropy, neboť se nedomnívám, že propast ve středu Evropy je nutná. Naopak, současný geopolitický status quo Evropy považuji za umělý, prozatímní; rozpadající se a podléhající erozi status quo přinucení. Považuji ho za vojenskou skutečnost a ne společenskou. Domnívám se, že společenská skutečnost se v pomalém zápase dokáže osvobodit z vojenského útlaku.

Nevzdáme se této naší obsesse, že strana západní a východní tvoří dichromady Evropy. Západ s ohledem na východ nemůže existovat jen sám; tak jako východ nemůže existovat bez západu. Dokonce i tehdy, kdyby lidé vojenských bloků se snažili zůstávat v přesvědčení, že druhá strana ve skutečnosti neexistuje, a proto není nutné se jí příliš zabývat. Stačí jen proti ní zbrojit. Západ a východ jsou přinuceny vzít se vzájemně na vědomí tam, kde se přímo stýkají; tam, kde existuje obava, že společně zmizíme ze zemského povrchu, kdyby přes nás přešly velké světové síly. Jestliže nevytvoříme střední Evropu, pak se jak naše města, tak i my staneme ještě šedivější, než jsme nyní.

x x x

Žijeme zde národ vedle národa určitým způsobem omezení, ale ne bezmocní. Myšlenku o střední Evropě je možno považovat za představu vzniklou ze vzdoru. Výjimečnost tohoto jevu spočívá však v tom, že mnoho středoevropských toto vědomí potřebuje. Bez něho se všechna naše větší města stanou konečnými stanicemi, pohraničními městy. Bez vlastní strategie se změníme ve statisty a oběti. Středoevropský sen hovoří o něčem takovém, co je přirozené, a čeho se není možno vzdát. Jestli o něčem přemýšlíme, nevyhneme se tomu, ale jestliže se chceme něčemu vyhnout, pak se střežme myslet na to. Vrcholem snů romantických patriotů minulého století byl národní stát, který stane jako skála na rozbouřeném moři. Hodilo by se, abychom byli trochu patrioty. Střední Evropa, to je přece trochu problém matky.

Leszek Mazan

KORRESPONDENCE Z PRAHY. NATAHOVÁNÍ ZPOZDĚNÍCH HODIN.

10. října, přesně v poledne, odešel z politické scény další mnohaletý funkcionář, jehož jménem je možno označit celou epochu v historii Československa a socialistických států. Během pléna ÚV KSČ informoval Miloš Jakeš, že předseda vlády Štrougal podal žádost o uvolnění ze všech stranických a státních funkcí. Jakešovi udělil slovo předseda slovenské vlády Petr Colotka. Vyslechl z ústředního místa za předsednickým stolem rovněž informaci o své demisi. Colotka přechází do diplomatických služeb, odjíždí jako velvyslanec do Paříže. Štrougal odchází do důchodu.

Oba politikové, jejichž demisi přijal druhý den prezident republiky Gustáv Husák, po mnoho let zastávali funkce v ústředních stranických a státních orgánech, přitom 19 let na místech předsedů vlád. Oba vypluli na vlně událostí, které nastaly po roce 1968. Svě žádosti o uvolnění napsali již 3. října. Štrougal ostatně napsal jen jednu větu: že má 64 let a prosí o uvolnění. Na plénu nebyl přítomen. Podle informace na tiskové konferenci trpí virovým onemocněním. Snad tato nepřítomnost způsobila, že rozloučení nepatřilo k nejsrdčečnejším: počet konvenčních frází příslušných k této příležitosti byl omezen na minimum.

Odehod předsedů vlád, federálního a slovenského, bylo prvním znamením kádrového zemětřesení, jež proběhlo španělským sálem pražského hradu, kde probíhalo zasedání. Během necelého roku od přijetí funkce generálního tajemníka Miloš Jakeš potvrdil mínění o sobě jako o člověku silné ruky: z prezidia ÚV odešli jeho 4 dlouholetí členové, přibyl 5 nových. Někteří cestou "přeřazení", jiní - jako odvolaní z Moskvy, kde byl velvyslancem, nový předseda ÚRO Miroslav Zavadil; první tajemník pražské stranické organizace 43 letý Miroslav Štěpán nebo vedoucí politicko-organizačního oddělení ÚV 47 letý Karel Urbánek, udělali bleskovou kariéru teprve po zvolení Jakešově.

Změny se týkaly také vlád federálních i vlád republik,

nj. odešel další člověk - symbol Husákovy garnitury, Bohuslav Chňoupek, jenž po mnoho let řídil československé ministerstvo zahraničních věcí. Slezení ústředních orgánů se výrazně zvětsilo a omladilo - z funkcionářů, jejichž jména se stala známá bezprostředně po krizovém období před dvaceti lety, zůstali ve vedení především sám Miloš Jakeš a vedle něho Gustáv Husák, Alois Indra, Jozef Lenárt a čelný ideolog KSČ Vasil Biľák, stojící ve středu největšího, stálého zájmu západních korespondentů.

"Již po dvě léta trvající spekulace o eventuelním odchodu soudruha Biľáka jsou přímo nepochopitelné," prohlásil na tiskové konferenci tajemník ÚV Jan Fojtík. "Nikdy takový návrh nepadl, a jak se domnívám, nikdo ani nemá v úmyslu jej přednést ..."

Vasil Biľák však byl plénem uvolněn z funkce předsedy ideologické komise ÚV. Již dříve mu byla změněna - na zahraniční otázky - jeho náplň práce jako tajemníka ÚV. Jeho místo v komisi zaujal Jan Fojtík.

Piši o personálních otázkách, neboť se držím chronologie událostí ... Plénem, jehož "ideologickou" náplň zpravedajství formulovalo třikrát pokaždé jinak, se totiž začalo právě tím, co se obvykle - podle norem politické kultury - vyřizuje na konci, tedy pohybem kádřů. Ovlivnilo to určitě atmosféru dalších částí zasedání věnovaných již jiné tematice, zvláště diskuse. Přípravy změn na vedoucích místech se však začaly hrubě dříve a probíhaly s šeleznou důsledností.

Pasivita, nechut, oportunistus.

"Práce na vytyčování hlavních směrů komplexní přestavby byla skončena. Ukončena byla rovněž značná část nezbytných prací legislativních. Teď zbývá jen splnit přijaté rozhodnutí," prohlásil v jednom ze svých veřejných vystoupení Miloš Jakeš a dodal zároveň, že ne všichni a ne všude mají chuť myslet a pracovat nově. Pak se mluvilo o následcích "pasivity, nechuti, oportunistu, nedostatku odvahy, byrokracie, po léta tolerované neschopnosti v řízení" a o situaci na trhu.

Revolvy o nedostatku zboží v ČSSR jsou z polské perspektivy rozhánání, ale zde se na to dívají jinak. Občan v dopise

do odpoledníku Večerní Praha se dožadoval jmenovitého označení viníků, kteří způsobili, že musel už od časných ranních hodin stát ve frontě na barevný televizor. Zmizely ze skladů škodovky, které tam dosud stály po celé měsíce, ztratily se bavlněné kalhotky, pěkné botky, elektrické spotřebiče. Přesněji "ne, že by nebyly", ale je jich málo, v nevelkém výběru, a čím dál tím horší jakosti. Např. chybějící obuv se počítá asi na 3 milióny párů, celková hodnota zboží nedodaného na trh v minulém roce na 17 miliard korun. Vláda zareagovala již v létě: poprvé bylo zveřejněno zahraniční zadlužení ČSSR. "Je minimální," poslouchali poslanci Federálního shromáždění, "činí sotva 1,7 miliardy dolarů šili prakticky neexistuje ... Můžeme si dovolit havarijní nákupy v zahraničí."

Po několika týdnech zpráva ze zasedání vlády hovořila již o "znatelném zlepšení situace na trhu". Potom byly publikovány číselné údaje podporující tuto fázi tézi.

A za několik dnů parlamentní komise konstatovala, což si každý mohl přečíst v novinách, že k zlepšení nedošlo, naopak, že pracující mají čím dál větší potíže se získáváním zboží, které by mělo být každá lehce dostupné a levné.

Další zpráva federální vlády říkala, že výsledky prvního pololetí jsou nejlepší z dosavadních, že se podařilo zastavit pokles. Zpráva se četla na prvních stranách deníků. Ale uplynulo málo dnů a občan ČSSR se dověděl, že tyto výsledky nemohou a ani nesmějí uspokojovat, že nejsou ničím jiným než důkazem sebeuspokojení. Nedá se totiž zakrýt, že i když se lepší, přece jen se rozhodně liší od zásad přijatých na posledním sjezdu KSČ.

Generální útok na Štrougalův kabinet začal koncem září na celostátní konferenci ROH. Miloš Jakeš byl přítomen po celou dobu jednání, federální vládu zastupoval místopředseda Rohlíček /jenž nyní postoupil do sekretariátu ÚV/. Po ostrém vystoupení předsedy ÚRO Miroslava Zavadila, které nabédalo ke skutečné kritické diskusi, začal frontální útok na metody řízení, fasádovost, neplnění slibů, odvolávání se na "objektivní potíže", zlehčování požadavků pracujících atd.

Snad poprvé od únorevých událostí v roce 1948 bylo sly-

šet z desí delegátů, z obrovské většiny dělníků, výroky: "vláda musí," "máme právo očekávat od vlády", "ministerstvo to a to /jmenovaný/ si uzurpuje privilegia" atd. Odbory jasně dávaly na srozuměnou, že budou uplatňovat vlastní názory nejen vzhledem k vedení podniků nebo k územním orgánům, ale i k ústředním - a tuto ideu zcela podpořil ve svém vystoupení Miloš Jakeš.

A tak se v Praze hovořilo již několik dnů před plénum, "že Štrougal sesadily odbory", což - nezávisle na správnosti tohoto hodnocení - nepochybně přispěje ke vzrůstu jejich autority. Avšak posledním hřebíkem do rakve kabinetu mnohaletého předsedy vlády byl článek opublikovaný těsně před plénum v týdeníku ÚV Tribuna. Autor, vedoucí oddělení organizačního oddělení ÚV Rudolf Hegenbart, napsal, že je nutno jednoznačně odsoudit ego-centrismus a křesťovité držení se na vysokých místech ve stranických a vládních orgánech. Tito lidé, pokračoval Hegenbart, nesplňují vždy leninská kritéria vhodnosti k plnění důležitých funkcí. Přitom blokuji přístup mladé a střední generaci k funkcím a nepřipouštějí jí k vládě v zemi.

Všechno tedy již bylo jasné, otevřená zůstávala pouze otázka rozsahu změn. A změny se ukázaly jako rozsáhlé. Velmi rozsáhlé.

Pro odešel Štrougal?

Musel Štrougal, považovaný za předchůdce a hlavního konstruktéra reformy, odejít? Proč se to stalo v okamžiku, kdy ekonomická situace země nebyla špatná, kdy československá "perestrojka" se teprve začínala rozjíždět?

Podstata spočívá v tom, že tempo tohoto rozjíždění bylo uznáno za příliš pomalé a okamžité efekty za málo uspokojivé. Likvidace jednoho ze tří článků řízení se ukázala v řadě případech fikcí: sdružení se začala obrozovat pod jinými názvy. Nepodařilo se, třebaže byl široce zdůvodňován, pohyb kádrů v podnicích, kde velice často v době, kdy již byly volby ředitelů povinné, kandidoval jen jeden a navíc tentýž člověk. Ředitelství mnoha podniků byla po dlouhá léta zbavena možnosti iniciativ a rozhodování, nedokázala se uplatnit v nové situaci. Nepodařilo se ve větším stupni zavést vědeckotechnický pokrok, nezlepšila se kvalita výroby. Národní důchod nerostl v očekávaném

tempu. "I neděle máme co činit s projevy nechuti a nezájmu," volalo se na odborové konferenci, přičemž tato výtka nebylo v žádném případě možno obrátit k tzv. obyčejným lidem. Tito lidé nebyli a nejsou bez zájmu. Scéna, jež by v Polsku byla jako vystřižena z Mrožka /spisovatele a dramatika politických satir/: skupina dělníků v montérkách sedí za stolem v hospodě čtvrté třídy, a vypisují na podstavce pod pállitry řadu čísel, medituje nad jednotlým kursem koruny nebo nad důsledky faktu, že 60 % strojů a zařízení je již zastaralé ...

Viníci jsou známi. "Vláda a jednotliví ministři se stávají v poslední době předmětem čím dál tím obecnější společenské české kritiky," konstatoval na plénu Jakeš. "Budování autority jednotlivých šéfů resortů neposloužila ani některé jejich televizní vystoupení. Neslouží ani autoritě strany ..."

Tento fragment projevu byl adresován jasně: nikdo jiný než právě Štrougal nedoporučil členům svého kabinetu vystupovat před kamerami, což mu bylo nejednou zazlíváno. Podobně jako souhlas se zveřejněním výše platů ministra /ale už ne předsedy vlády/.

Kdo musí uvést do pohybu mechanismy "perestrojky", přeložit je do jazyka každodenní praxe? Začala ji strana a ona také převzala na sebe odpovědnost za její úspěch. Tlačí tedy na vládu. Jenže v ČSSR politická moc je srostlá s mocí státní do jednoho organismu /což někteří funkcionáři považují za škodlivý anachronismus/. Stanovení hranic kompetencí je dnes prakticky nemožné. Stačilo opustit metody řízení užívané tolik let, aby začalo zřetelně kulhat, a odpovědnost se přitom stala již zcela anonymní /možná, že se mýlím, ale v tisku jsem nenašel ani jeden článek "ukazující prstem"!/.

A navíc další sondáže, jak bylo řečeno na plénu, potvrzovaly stupeň nedůvěry a navrhovaných změnám. Míjel týden za týdnem, měsíc za měsícem, přibývalo "perestrojky" v novinách a na obrazovkách, ale v obchodech ubývalo zboží. Precizní mechanismus reformy připravený za obrovské Štrougalovy účasti nemohl jaksi dostat obrátky. Chybělo patřičně silné péro pohánějící tyto hodiny. Fejtík na plénu otevřeně konstatoval: "Mnoho občanů prostě nevěří v opravdovost našich záměrů ...".

Kdo měl natáhnout tyto hodinky, přinutit nepohyblivý, konzervativní, administrativní aparát, přivyklý na telefony z "baráku" /československé synonymum našeho "bílého domu"/, k přechodu od slov k činům? Plénum ÚV svedlo odpovědnost na federálního předsedu a všechny tři vlády. Padaly hlavy, což bylo uznáno za jediný, třebaže drastický způsob rozbití resortních, regionálních uskupení, za rozbití již po mnoha let existujících personálních systémů.

"Pro přestavbu neexistuje alternativa," zdůrazňoval Jakeš, "jestliže nezrychlíme tempo, zůstaneme ještě více vzadu za ostatním světem."

Ostře v nadstavbě.

Nebespečí se stalo reálné, ale snad ne jenom z viny řízení. Politické vedení v první etapě "perestrojky" jasně podcenilo starou pravdu fousatého klasika o bytí a vědomí, o nutnosti čínat současně v základně i nadstavbě. Chybu bylo rozhodnuto napravit, a tak se plénum ohlašované jako "ideologické" stalo prakticky diskusí o "zprávě o stavu státu".

Ideologický stav tohoto státu a jeho společnosti Fojtík označil ve svém téměř tři hodiny trvajícím referátu jako nedobrý. Tak špatný, pravil, že řada občanů podléhá západní demagogii, předstávající kapitalismus jako lepší systém socialistický. Přímych příčin je aspoň několik desítek: formálnost práce stranických organizací /nedávno Rudé právo chválilo závodní organizaci, na jejíž schůzi diskutující nechodili za ředitelský pult, ale hovořili z místa a bez papíru/, předstíraná činnost mládežnické organizace, novinářské pokusy o "skandalizování" a urážení uznávaných autorit, slabá úroveň marxisticko-leninských školení, slabá znalost historie. U tohoto bodu se Fojtík zdržel déle a konstatoval, že se nesmí zapomínat, že se některé "negativní jevy, např. kult osobnosti, dokonce jednou již odsouzený, rychle obrozují s celým svým systémem ..."

"Perestrojka po československu", což několikrát konstatovali i Jakeš a Husák, znamená "tvrdší rozvinutí směrů, jimiž KSČ kráčí od roku 1948" čili od chvíle převzetí moci. Prakticky to znamená udržení rozhodující úlohy aparátu a také to,

že je těžko zahájit diskusi o stalinském období, dokonce i o jeho rané fázi. V poslední době tisk široce zaznamenal 80.výročí "bolševizace KSČ", kterýžto proces umožnil v perspektivě vítězství československých komunistů po druhé světové válce. Nebylo však při tom dodáno, že Gottwald, když jednal na doporučení Kominterny /dílí prakticky vzato Stalina/, odstranil ze strany 80 % "praviceových oportunistů", a tím zmenšil řady KSČ ze 136 na 25 tisíc. Byla to největší čistka v historii komunistických stran. Ale jakákoliv, byť jen drobná změna hodnocení postoje Gottwalda, jemuž Stalin v nedávno zde natočeném televizním seriálu div ne osobně upravoval polštář pod hlavou, absolutně nepřipadá v úvahu. Znamenalo by to podle mínění současné garnitury negaci výsledků celých generací řízených komunisty.

Vztah ke Stalinevi /Fojtík nevyslovil toto jméno a ani jedním slovem nenavázal na proces hodnocení v SSSR/ je něčím, co podporuje obecné mínění, že "v ČSSR neexistuje přestavba", anebo také, že je "některými skupinami sabotována". Je to - delikátně řečeno - nedorozumění, spočívající hlavně v tom, že proces změn zde postupuje pomaleji a že se alespoň dosud omezoval jedině na základnu. V nadstavbě se nepohnulo nic nebo jen málo.

Plénium přijalo mnoho usnesení v široce chápaných "otázkách ideologické práce". Toto jsou charakteristické příklady: Centrální řízení hospodářství, i když vážně uvolněné, nebude svedeno do služebních funkcí vzhledem k podnikům. Jeho vysoká úroveň patří k socialistickým principům.

Druhý problém: pluralismus. Bude, vlastně už existuje, ale v protikladu k diskusím v některých jiných socialistických zemích chápáno se jako možnost prezentace různých názorů v rámci Národní fronty.

Demokratizace : je nutná, je jí třeba prohlubovat, ale nemůže znamenat toleranci pro činnost v rozporu se zákony. Dojde ke změně volebních období, v jiných termínech budou volby do národních výborů, v jiných do Federálního shromáždění, a to ne jako dosud přímo po sjezdech KSČ. Bude zavedeno referendum. Termín XXVIII. sjezdu bude urychlen o rok /v KSČ nebyla

mimosjezdrovová konference.

Každý pátý občan ČSSR věří v Boha a stát by chtěl "mít nornální vztahy s Vatikánem". Bohužel každé gesto dobré vůle je Římem odmítnuto a dohody se zpožďují.

Otázka roku 1968: Poučení vyplývající z tohoto období je nadále závazné. Lidé, kteří se dopustili chyb, se však nyní mohou zapojit do procesu přestavby ...

Stojí za to připomenout, že předseda ÚRO Zavadil nedávno na tiskové konferenci nazval "nedorozuměním a novinářskou zkratkou" informaci ČTK, že tajemník ÚV Manus ostře kritizoval stranické organizace těch podniků, kde se stali členy samosprávných orgánů lidé vyškrcnutí ze strany po roce 1968. Manusovu výpověď je však možno chápat jako výstrahu pro ty, kteří počítají s generálním urychlením tempa liberalizace. Dalším takovým varováním je fakt, že o designování Ladislava Adamce na místo předsedy federální vlády masové sdělovací prostředky informovaly s 24 hodinovým zpožděním. /Čekalo se na oficiální jmenování./ Občan ČSSR mohl slyšet tuto informaci /podanou na tiskové konferenci/ z jiných stanic.

Před několika týdny šéf televize Zelenka přiznal, že považuje za chybu, že nebyla vysílána filmová relace z nelegálních náboženských manifestací v Bratislavě.

Z celé mozaiky protikladných názorů na jednotlivé otázky, na způsob dialogu s občany, na hloubku procesu demokratizace a na přenesení inspirací plynoucích z XIX. konference sovětských komunistů bude se vytvářet obraz boje o pracujícího, od ministra až po řadového dělníka, aby skutečně chtěl přestavbu a neběl se jí. Bez získání občanů, nejen řídicích kádřů, se hodiny změn budou opožďovat.

Zygmunt Kalužnýski

KAM SE PODEL TACITUS ? - Čtení pod sprchu.

Dva mladí kolegové se mě zaptali na Orwellův román "1984", o kterém jsem kdysi psal, který má brzo u nás vyjít, a je čten v rozhlase na pokračování. Slavná, téměř již symbolická "kniha 20.století", jak ji nazval Camus. Kniha, jež se stala publicistickým sloganem. Obraz totalitárního světa, v němž policie na speciálních operačních stole přeměňuje občany na roboty adorující VELKÉHO BRATRA, diktátora tohoto příšerného imperia. A já řasnu, že moji mladí spolubesedníci chápou "1984" /napsaný v roce 1948/ nikoliv jako fantazii o BUDOUCNOSTI, ale jako OBRAZ MINULOSTI, a dívají se na mne jako na zachráněného, kterému se nějakým způsobem podařilo přežít!

A zde jsem ve velkém pokušení, s nímž se setkávají lidé mé generace, a jemuž ostatně všichni podléhají, abych ukázal svou osobní minulost v zajímavém světle. Už jsem se chystal vyprávět, jak stalínovští vrazi vylámali moje dveře atd. Ale přece jen jsem se raději vyhnul těm barvitým vzpomínkám, neboť reakce mých mladých spolubesedníků na Orwella se mi jevila jako signál širšího charakteristického jevu. Je jím propast mezi minulostí a jejím obrazem, který se dnes snaží vytvořit. Zdá se mi hlubší než tomu bylo v případě jiných minulých historických období. Přitom je dnes situace historiků lepší než byla kdykoliv jindy, protože popisují nedávná desetiletí, a přece celá ta historická literatura, která se v poslední době vyrojila, něco nepostihuje: buď je jí příliš málo, a topí se v kronikářských statistikách, anebo příliš mnoho, a pak z každé historické události vyrůstají démonické spéry, mění se v Orwella, neboli publicistickou ďábelskou karikaturu, kterou nelze považovat za historický pramen.

Dal bych přednost době Tamerlána.

Možné, že totiž spečívá v samotné době, tak odlišné od všeho, co zde dosud bylo; jde o naprostý kontrast mezi konečnou katastrofou, jaké nikdy dosud nedošlo, a mezi světovým blahobytem, jaký se rovněž v takovém stupni dosud v historii nikdy

nevyskytoval, jak zjišťují ekonomové. Při tom se oba tyto protiklady setkávají ve zkušenosti téhož člověka. Zamýšlím se nad tím, jak se bude naše doba chápat v budoucnosti. Čtu o Tamerlánovi, který po dobytí města vraždil veškeré obyvatelstvo a stavěl pyramidu z jejich hlav, a říkám si: Kalužyňski, měl jsi štěstí, že jsi tehdy nežil. Měl jsem štěstí? Ale co si pomyslí čtenář v 21. století, až bude číst učebnici historie, když dojde k líčení velké krize, revoluce, obou světových válek? Pravděpodobně také bude rád, že v těch dobách nežil. Ale já? Dnes si sedím v křesle, na nohou mám bačkory, a právě jsem se najedl fazolí s masem z konzervy vyrobené v továrně Miedzzychód. Přežil jsem válku v Generální Gubernii, období omylů a chyb ve Varšavě a redaktora Rakowského v Polityce.

Můj soused má ruku prostřelenou v září devětatřicet, ledvinu odraženou při výslechu na Gestapu: a je to tichý člověk, jemuž vůbec nezáleží na tom, zda si ho někdo všimne. A tak, když se zamýšlím nad životem jeho nebo mým a snažím se nás oba umístit v dějinách, stává se mi, že sám dobře nechápu, co se stalo: A mohu mít právo zlobit se na historiky? Téměř všichni moji kolegové zemřeli násilnou smrtí, protože to byla ohrožená generace, a přece, když si připomínám onu minulost, rýsuje se mi překvapivě lhostejně, vidím jí jako vzpomínku na četbu, a stává se dokonce, že dobrý válečný film mi víc říká než vlastní život. Pramení to asi z toho, že člověk má přímo nepravděpodobnou schopnost adaptace, z tohoto hlediska má každé zvíře víc svůj charakter než on. Koně totiž nepřinutíš ke všemu, kocour nebude dělat to, co se po něm chce, a kdo chce vycvičit psa, musí počítat s jeho povahou; ale docela jinak je tomu s lidskou bytostí, s tou je možno udělat všechno. Vzpomínám jak přirozeně, instinktivně, téměř bezmyšlenkovitě se mi podařilo uprchnout z SS-manovské léčky, a teprve nyní, když se o tom přemýšlím po více než 40 letech, urazí mě hrázou.

Snad tento poslední drobný příklad částečně vysvětluje, odkud se berou historické deference; z představitivosti, když se podává zpráva o nich teprve po určité době, s odstupem. Zde je asi příčina monumentálního, přehnaného zvětšení u Orwella, ale v tomto případě je ozluzeno záměrem vytvořit

agitační science - fiction: Orwell nebyl historik. Vážnějším příkladem z tohoto hlediska je "Umysł zniewolony" /Zotročený rozum/ Miłosze, dílo, jež by mělo rovněž být u nás vydáno, ale dílo, jež se snaží být objektivní analytickou kronikou. Je to výborná kniha, ale když jsem ji četl před lety, již tehdy se neshodovala s mými zkušenostmi, a dnes asi bude mi znít ještě mnohem fantastičtěji. Avšak její cena - podobně jako v případě Orwella - spočívá v tom, že vyrůstá ze zrnka pravdy: Orwell zjistil autentické úchytky stalinského socialismu, Miłosz zachytil hypokrizi tehdejší kultury; avšak z onoho skutečného semínka vyrostl opravdovský kolosální umělý baobab, strom, jaký v přírodě neexistuje, strom podobající se těm, jaké maloval celník Rousseau ve svých fantastických džunglích. Myslím si, že právě zde působí imaginace nafukující do rozměrů pyramidy fakt jinak autentický, podobně jako já dnes prožívám s hrůzou, od níž mi tuhne v žilách krev, událost, jež v podstatě byla v Generální Gubernii běžná. Měl jsem k tomu snad i více skutečných důvodů, než tito autoři /calouvám se za neskromné srovnání/, protože jsem byl skutečně v ohrožení, zatímco tito dva spisovatelé přihlíželi zdaleka. Ale snad to právě zesilovalo jejich fantazii /představitost/: je známo, že nejvíc se bojí duchů ti, kdo se s nimi nesetkali.

Jak jsem flirtoval s Miłoszem.

V případě Miłosze jsem mohl tento proces trochu pozovat, protože jsem se s ním stýkal krátce před jeho rozhodnutím odpoutat se od vlasti. Byl jsem tehdy poprvé a naposled šéfredaktorem, řídil jsem týdeník "Polska a świat", vydávaný za podpory našeho vyslanectví v Paříži. Přišel jsem k té funkci jako ten vrátný z anekdoty, který se stal ředitelem, protože všichni výše postavení než on postupně odpadali. Poflakoval jsem se tehdy v zahraničí a otřel jsem se o tyto noviny, abych si přivydělal, ale Francouzi v té době vedli s Polskem diplomatickou válku a torpedovali, koho se dalo. Předcházející redaktoři Z. Bieńkowski a J. Pytlakowski se vrátili do Varšavy, a tak jsem zůstal už jen já, ostatně jen krátce, protože obě strany se mě brzy zbavily, jak už to obvykle se mnou chodí. Prozatím jsem však podléhal Miłoszowi, který byl prvním tajemníkem. Mám

z těch kontaktů ty nejlepší vzpomínky, protože na rozdíl od jiných osob na takových místech, které podléhaly tehdejší napjaté atmosféře a dodržovaly přísnost doporučenou instrukcemi, Miłosz si zachovával moudrý odstup. Obvykle mi jen tak nadhodil, že by se mělo napsat o nějakém dalším americkém podrazu, a pak jsme mluvili už jenom o holkách. Nevím, kde se to vzalo, protože nejsem nijak zvláštním erotomanem, ale prostě to tak bylo. V podobných vztazích se něco náhodou začne a pak už se v tom jen tak pokračuje. Brzy na to Miłosz opustil funkci a vydal "Umysł zniewolony".

Již tehdy, při těchto nenáročných setkáních, se mi zdálo, že Miłosz, který jen zřídka býval ve vlasti, má o poměrech v Polsku zcela náhodné dojmy, a že si spíše všimá atmosféry v ambasádě, která byla v té době těžce policejní, vzhledem ke skutečnému politickému obležení od Francouzů. Pravděpodobně také již dříve, během hitlerovské okupace, Miłosz zůstávající po určitou dobu ve Varšavě, což popisuje v několika znamenitých črtách, mohl si zachovat určitý odstup jako v Paříži, protože mu osobně jako litevskému občanu nic nehrozilo. Tato zvláštní situace je tématem jedovatého epigramu Winkiewiczova o "Czesiu i Stasiu"; tím druhým je Stanisław Dygat, který byl zase po otci francouzským občanem/po určitou dobu internovaným u "Bodamského jezera" - což je titul jeho prvního románu/. Czesio a Stasio rozmlouvali na ulici o nutnosti obětovat se pro vlast a při tom je zastavil policajt: "Ausweiss! warknaż, nażeż ... "wyciagnęli zza bluzki, Cseś swój paszport litewski, Staś swój paszport francuski".

Tato situace však nezmenšuje Miłoszovy pocity, to jak se ho dotýkala situace jeho okolí, naopak, násobí je, a to je právě ten paradox, o němž mi zde jde, a proto také uvádím ty anekdoty, protože si myslím, že osvětlují Miłoszův postoj. Právě proto, že nebyl bezprostředně do toho zamíchaný, Miłosz všechno zesiloval a jeho fantazie plodila skutečné chobotnice s nekonečným počtem chapadel. Miłosz ukazuje stalinský systém jako výjimečně preziczně uvažující. "Další a další etapy /nátlaku/ jsou připravovány s matematickou přesností". Jednotlivec ztrácí celou svou schopnost myšlení a mluví zcela jinak,

než jak bylo dohodnuto". Intelektuál zatažený do této čábel-
ské laboratoře si vytváří dvojitě myšlení: akceptuje nutnost,
které se nemůže vyhnout, ale v jejím rámci si vytváří úniky,
jež pro něho znamenají jistotu, byť minimální hodnotu. "Jejich
počet může být nekonečný", a zde Miłosz uvádí několik takových
nejdůležitějších důkazů; národní /možnost kultivování vlastních
tradice literárních, folkloristických/. Tyto potěšující okamžič-
ky jsou možné, protože moc musí připouštět ústupky, i když je
považuje za krátkodobé; ale zásadně směřuje k tomu, aby mohla
"zavřít občany do cel a vypouštět je pouze na povinné schůze
a do práce; bohužel však je nutno alespoň na chvíli povolit
s kč ohledem na lidskou přirozenost, kromě toho druh musí mít
pohlavní styky, aby se rozmnožoval, a tady je nutno souhlasit
s těmito ústupky."

Občané umístění v tomto systému v sobě vypěstovali machia-
velistickou schopnost, která jinde na světě není známa: "prové-
dějí herecké umění nejvyšší třídy, které vyžaduje být neustále
ve střehu". Miłosz popisuje různé způsoby důvtipné kamufláže,
např. "za každé situace je nutno vyjadřovat nadšení pro ruské
úspěchy, nosit pod paží ruské knížky a noviny, prozpěvovat si
ruské melodie, rozplývat se nad ruskými hudebníky a herci;
spisovatel, který nevěnoval aspoň jedno dílo velkým Rusům
anebo neopěvoval temnější život, se nemůže cítit bezpečný".
Toto předstírání však vede k zničujícím koncům: "Po určité
době se člověk ztotožňuje s rolí, kterou hraje, a nedokáže
již rozlišit sebe samého od člověka v masce, kterého hraje;
dochází pak k tomu, že manželé v posteli si opakují, jeden
druhému, oficiální slogany." "Západní občan," říká nakonec
Miłosz, "si vůbec neuvědomuje, že milióny bytostí více méně
jemu podobných, žijí ve světě, jenž by se mu zdál fantastič-
tější než svět na Marsu."

A přece i mně, který jsem zde prožil svůj život, Miłoszův
popis připadá, jakoby pocházel z Marsu. Pravda, mohu být stra-
nický, ale existují u nás i jiná svědectví: nepotvrzují pekelný
obraz Miłoszův, a přece kulturní život za stalinismu byl
u nás silně kritizován. Tato kritika však hovoří o něčem jiném:
o jařmu položeném cenzurou; o vnuceném programu "socialismu",

který se ukázal jako jalový; o zákazech významných děl současného umění; o ztrátě kontaktů se světovou kulturou. Zvláště podivně zní hysterická Miłoszova panika týkající se nevyhnutelné preciznosti mechanismu, který jakoby drtil naše kraje: z toho je vidět, že nepoznal nepředstavitelný zmatek let 49/50 a 50/51 !!!

Při tom všem je Miłoszova kniha skvělou četbou, právě pro svou citlivou představivost; v podstatě je to science-fiction, podobně jako Orwell; dalo by se to nazvat social-fiction, nazákaň nebo political-fiction, ale ať tak či onak, je to dílo literární. Právě proto je polemika s Miłoszem, stejně jako s Orwellem, velice těžká, protože oba mají v sobě sílu výjimečně účinnou: vášně. Levicoví spisovatelé jako např. Isaac Deutscher, se pokoušeli odporovat Orwellovi, ale jejich argumenty vyzněly žalostně, uboze. Např. ve světě "1984" je rtěnka zakázána a proletariátu je poskytována levná pornografie, aby byl udržován na nejnižší úrovni. Proti tomu se stavěla "autentická fakta": že v SSSR je možno rtěnky, i když ne příliš dobrého druhu, koupit, porno je zakázáno a mgsy se vzdělávají atd. Tyto údaje vypadaly komicky a malicherně ve srovnání s obžalovávající furí "1984". Podobně tomu bude s Miłoszem: i já, který jsem ho před chvílí kritizoval, že alespoň v posteli jsme ženám neříkali slogany, ale že jsme protestovali proti socrealistickému schematismu - jsem dopadl, proč bych to nepřiznal, blbě, a možná i hloupě, to už je osud detajlisty, třebaš i měl pravdu - ve srovnání s rozvášněným vizionářem, byť i pravdu neměl.

Ve spárech démona historie.

Ale proč o tom všem píší. Právě pod vlivem rozhovoru s dvěma mladými kolegy, kteří chápali "1984" jako skutečnou minulost, jako že to tak opravdu bylo. A kdyby měli k dispozici "Umysł zniewolony" - a měli by ho mít, protože všechna taková díla by se měla u nás vydávat a pak o nich diskutovat - určitě by na něj reagovali podobně. To znamená, že by Miłoszovu knihu považovali za historický dokument o duševním stavu intelektuálů za stalinismu. Snad to ani není tak zlé, protože

Leonova a Babela.

Samozřejmě, že tyto autoři měli jiný ideologický záměr než mají dnešní kritici. Pro tamty byla Revoluce důležitější než oběti. Ale zcela určitě byla ta fakta známa, a každý ve svém svědomí a potom ve svém osobním politickém jednání je mohl brát v úvahu. A tak dnešní antistalinistická akce nepřináší objevy, ale jen je emocionální explozí, které jako každý výbuch s sebou vleče tisíc "citových úlomků" /obrat z veršů Grochowiaka/ a jako obvykle dynamit přehlušuje všechny jiné signály, mezi nimi i ty varovné, ostatně již opožděné, když již šňůra od nálože hoří.

Pokud se mne týká, nejvíce výhrad mám vůči našim historikům. Když oni nedokážou napsat jakous takous pravdu, na její místo se dostává barvitá mytologie, neboli Orwell a Miłosz. A přitom hoši pracují jak dosud nikdy. Noviny jsou plné dokumentů, které vyhrabali: že za Bieruta byla reálná úroveň mezd o 15 procent nižší než v roce 1970 /ale už se k tomu nedodá, že tehdy bylo třeba postavit Varšavu a pár dalších měst, aspoň tak, aby vítr ty domy nezboural, a že kdosi kdesi na to musel najít prostředky/; anebo že bylo rychle vyrobeno tolik a tolik zastaralých lokomotiv, zatímco chyběly ponožky /ale už se nedodá, že bylo třeba přestěhovat na západní část území 4 milióny, které odmítaly jít pěšky/ atd. O všech těch obžalobách jsem právě nedávno četl. Kdo tyto naše podivné dějepisce naučil hrabat se v papírech, místo aby se pokusili zjistit, jak se lidé tehdy chovali? Čtenář, p. Potega, mi k této otázce poslal citát z nedávno zemřelé prof. S. Skwarczyńskiej: "V poválečných dokumentech se zpravidla zapisovalo něco jiného, než co se skutečně stalo, a historikové, kteří se o ně opírají, nejsou schopni vytvořit pravdivý obraz té doby." A tak prosím, abyste se nedomnívali, že jsem proti Orwellovi a Miłoszovi. Vůbec ne. Ale bolí mě srdce z toho, že máme jen takové beznadějně melodramatické archiváře, když je potřeba Tacitus; ale, co to říkáš, přeháním, stačil by Szymon Askenazy; ba ani to ne, kdyby byl aspoň někdo takový jako Walerian Kalinka, jako Tadeusz Korzon, jako Józef Feldman, jak Artur Śliwiński ! Ale zůstali nám v historii

už jenom cifrapióni.

P.S. Citáty z Milosze jsem čerpal z vydání francouzského /Gallimard, 1953/, když není k dispozici originál.

P.S.P.S. Vzhledem k ošehavosti tématu si dovoluji ještě jednou a provědy zdůraznit, že mi vůbec nejde o zpochybňování nutnosti revize oněch časů, ale o to, aby byl vytvořen jejich obraz tak plný a lidský, jaký vytvořil Tacitus, když psal o císařství: "Nad Římem se rozprostřelo zlověstné ticho, přerušované jedině řinčením oková a křikem udavačů". V jedné větě je zde více opravdového historického tragična, než v celé knihovně škrpálů našich pseudodějepisců.

/ POLITIKA 3.46, 7.11.1988 /

Kazimierz Lukaszewicz

STÁT A NÁBOŽENSTVÍ

V diskusi o národní dohodě mezi silami reprezentujícími stát a vládnoucí stranu a různými směry opozice se všeobecně opomíjejí změny a reformy v samotné straně, které se jeví jako nezbytné pro stabilizaci politického systému v Polsku. Polská sjednocená dělnická strana vládne a přijímá usnesení, jež ovlivňují osudy celé země, a proto považují za nutné se k tomu vyslovit. Chtěl bych se dotknout otázky, která nyní, vzhledem k podstatnému zlepšení vztahů mezi mocí a církví, jakoby se zdála být vedlejší; jde o oficiální stanovisko strany k náboženství a světonázorovým problémům.

Domněle je všechno jasné - zásada oddělení náboženství od státu je závazná. Je to důležitý výdobytek a tato zásada musí být bezpodmínečně dodržena a důsledně realizována. Bohužel v současné době nemůže být realizována v celé šíři, protože není závazná širší - rovněž nutná - zásada oddělení světonázoru od státu. Již samo užívání termínu "vědecký světový názor" ve významu "materialistický" je tendenční a může být chápáno jako urážející pro lidi, kteří zastávají náboženský světový názor, a z nichž mnoho náleží k vědecké elitě země.

Vztah strany a státní moci k náboženství je možno v Polsku nyní označit jako toleranci. Tolerance je krásné slovo a krásný postoj, ale tento postoj nemusí být vždy ten nejsprávnější. Tolerovat znamená vážit si cizích názorů, což samozřejmě nevylučuje, ba dokonce sugeruje, že je nutno mít a preferovat názory vlastní. Toleranční postoj je vhodný a doporučitelný v mezilidských vztazích v soukromém životě. Tolerance však znamená příliš málo ve vztazích mezi mocí a společností. Zde je nezbytný důsledně důsledný postoj, jenž je označován mnohem méně krásným slovem, totiž indiference. Říká se sice, že náboženské přesvědčení a světový názor jsou soukromou záležitostí občana, ale hluboce zakořeněná nechť v marxistické ideologii k náboženství stále záporně ovlivňuje společensko-politické vztahy v Polsku, a vede k nenormálním,

ba paradoxním situacím. Těžko lze např. očekávat, že by strana opírající se oficiálně o materialistický světový názor získala plnou podporu společnosti, jež se z 90 % skládá z věřících lidí. Pro zmírnění této situace byla do Sejmu vedena nevelká skupina poslanců označovaných jako katolických. Je to další paradox - není totiž jasné, koho mají reprezentovat, zda 90 procent voličů, nebo snad jen církevní hierarchii, anebo určité společenské skupiny.

Dovnívám se, že v moderním státě na otázku "kolik je v Sejmu katolických poslanců?" by měla správná odpověď znít: pravděpodobně mnoho, ale přesně se to neví, protože je to jejich soukromá záležitost. Než však bude možno v Polsku takto odpovídat, čeká nás ještě nutnost zrezignovat z určitých postojů a zvyklostí jak ze strany církve a katolické společnosti, tak i ze strany vládnoucí strany. A tak bude nutno asi např. /jako je tomu ve většině západních zemí/, smířit se nakonec s odstraněním křížů ze školních tříd a zároveň z učebních osnov odstranit všechny zmínky zaměřené na určitý světový názor a ponechat světonázorovou výchovu zcela v pravomoci rodičů a příslušných organizací - v tomto případě - podle zásady plné dobrovolnosti.

I když se v poslední době v Polsku změnilo mnoho k lepšímu, stále však přece jen působí ideologické předpoklady zděděné z 19. století, kdy vlastnické třídy a konzervativní vlády nacházely oporu v církvi. Kdyby neexistovala tato historická podmíněnost, těžko by se dnes dalo pochopit, proč boj o pokrok a společenskou spravedlnost se má pojit s materialistickým postojem, nepřejícím náboženství. Tradice, předsudky a mýty mají dlouhý život a často je třeba velké odvahy a rozhodnosti k tomu, aby jim bylo možno čelit. Je to však nezbytné, když se mýty a předsudky stanou pramenem nedorozumění a začínají působit negativně na další společenský vývoj. Není tajemstvím, že lidé hluboce věřící a náboženští nejsou rádi viděni ve stranické hierarchii a na vyšších stupních řízení; snad jen s výjimkou, kdy jsou tam v jednotlivých případech záměrně uvedeni, aby se zdůraznil koaliční přístup.

Je možno se ptát, proč se přit o zásady a principy, když

je každodenní praxe zcela uspokojující. Bohužel, v širokých kruzích spojených s církví panuje nedůvěra vyplývající z obav, že současné dobré vztahy s mocí jsou otázkou taktiky, že byly vynuceny pouze díky tomu, že církev je v Polsku silná a tedy je s ní nutno počítat. Tyto obavy bohužel nacházejí potvrzení v některých jiných zemích, kde je pozice církve mnohem horší.

Každá akce vyvolává reakci, a jak se mohou události vyvíjet, jasně ukazuje napohled drobný postřeh, o němž mi vyprávěl jeden z účastníků I.sjezdu Solidarity v roce 1981. Každý den před poradami se tam konala mše. Část delegátů byli lidé nevěřící, řada z nich však se snažila zdůraznit svou účast na mši, protože se myslelo, že to může mít kladný vliv na výsledek voleb. Nechť je tento zarážející příklad varováním, aby vývoj demokracie v naší zemi nevedl k situaci, za níž by o ministerské kariéře mělo rozhodovat chození kandidáta do kostela. Řada jevů v naší zemi vzbuzuje obavy, že klerikalismus není reliktem dávných dob, ale může být hrozbou i v současnosti.

Výzva k diskusi a uspořádání problémů vztahu vládnoucí strany k náboženství a světovému názoru a vzájemných vztahů mezi státní mocí a církví nelze směřovat pouze ke straně, ale i na adresu rozličných skupin, jenž jsou v poslední době velmi aktivní a jež postulují programy nápravy republiky. Je totiž velice důležité, abychom žili ve svobodné zemi, která by byla stejně otevřena pro lidi všech přesvědčení, náboženství a světoových názorů.

/Autor je profesorem fyziky, členem korespondentem PAN./

/ POLITIKA 3, č.44/1643/
z 29.10.1988 /

O B S A H

György Konrad	Sen o střední Evropě	2
Leszek Mazan	Korespondence z Prahy.	
	Natahování zpožděných hodin	10
Zygmunt Kałużyński	Kam se poděl Tacitus ? -	
	Čtení pod sprchu	18
Kazimierz Łukaszewicz	Stát a náboženství	27